

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

УДК 78.071.1(477)

ТВОРЧИСТЬ ДМИТРА ГНАТЮКА: СТОРІНКАМИ ОСОБИСТІСНОГО

Бондарчук В.О.

Національна музична академія України
імені П.І. Чайковського

Обрана для дослідження тема, дає можливість зануритися у сферу мистецького сходження на олімп світового визнання видатної особистості національної музично-театральної культури України – Дмитра Михайловича Гнатюка. Унікальні і неповторні якості Майстра, виражені здатністю створювати навколо себе художній світ, стимулювали злет українського оперного виконавства на щаблі європейського та світового визнання.

Ключові слова: творча особистість, виконавська інтерпретація, оперне мистецтво, стильові координати, майстер сцени.

Постановка проблеми. Наукова думка сьогодення стимулює до перманентного переосмислення сталих і вже канонізованих методів та механізмів вивчення творчої біографії як явища культури, закладаючи непохитні основи для розвитку гуманітаристики у просторі новітніх осягань та дискурсів. Досліджуючи творчу біографію Д.М. Гнатюка, сучасне мистецтвознавство заповнить значні прогалини національної культурно-мистецької спадщини.

Аналіз останніх досліджень, сформований на епістолярній спадщині Д. Гнатюка, його спогадах, листах, особистих записках, зокрема: спогади про участь у концерті для Сталіна [1], про М.Т. Рильського [4], О. Гончара [6], І.С. Паторжинського [5]. Закладаючи в основу дослідження першоджерело, ми маємо можливість відчутти первинність в оцінки мислених подій і явищ комутативного простору Митця.

Мета дослідження полягає у дослідженні творчої біографії Д.М. Гнатюка в контексті опрацювання його епістолярної спадщини. **Методологія** дослідження полягає в застосуванні історичного, мистецтвознавчого та культурологічного методів, що дає можливість аналізу творчої біографії в контексті міждисциплінарного зв'язку.

Виклад основного матеріалу. Архетип українського культурно-мистецького простору ХХ століття сформований зіткненням як соціальних, політичних, ідеологічних, так і мистецьких суперечностей, тло яких увінчане контрастною багатозначністю жанрового вітчизняного розмаїття. Кожний мистецький напрям, кожний жанр стимулював до локалізації творчої особистості як феномену часу, презентуючи світові українську культуру як модель, сутність якої наповнена екзальтованим прагненням до катарсису мистецтва, до очищення його внутрішнього ества від контекстних негативних аплікацій, до формування творчої інтелекції як результату динамічних зрушень та апробацій. Феномен творчої особистості української культури ХХ століття протистоїть соціальній, економічній, ідеологічній тиранії, яка всіма засобами прирікала суспільство на перманентну вульгаризацію, безкультурцину, зневіру, забуття. Занурення у минуле мистецького просто-

ру ХХ століття дає можливість відчутти динаміку генераційного протистояння у творчості Б. Лятошинського, Л. Ревуцького, ввібрати інтонації народного мелосу у композиціях К. Стеценка, В. Косенка, Платона та Георгія Майбороди, відчутти екзистенційну напругу композиторської техніки В. Губаренка, В. Кирейка, Ю. Мейтуса, полинути у вимір неперевершених координат композиторської техніки М. Скорика, Є. Станковича, В. Сильвестрова, насолодитись неповторними зворотами вокальної творчості І. Шамо, О. Білаша, осмислити ідентифікацію народно-інструментальної традиції крізь оптичні проекції В. Зубицького, замислитися над проблемою протистояння особистості і часу у творчості С. Турчака, К. Симеона, відчутти сакральні лейтмотиви хорової звучності у інтерпретаціях Є. Савчука, переосмислити канони оперного виконавства завдяки співу І. Паторжинського, Є. Чавдар, З. Гайдай, А. Солов'яненка, Є. Мірошніченко, Б. Руденко, Л. Лобанової, М. Кондратюка, Г. Туфтіної, Є. Колесник, М. Стеф'юк. Кожне з названих імен являє собою віху українського професійного академічного мистецтва, яке не тільки відзеркалює культурні та суспільно-політичні тенденції, а й звеличує мистецькі надбання України ХХ століття з потенцією їх ствердження у континуумі європейських та світових парадигм. Це ті особистості, які створюють сферу мистецького середовища, що сформувало, зростило і відпустило у простір соціального, політичного та культурного становлення постать, яка окреслила площину вітчизняних мистецьких звершень ХХ – початку ХХІ століття – Д.М. Гнатюка.

Одержимість мистецтвом, фанатичне і повне занурення у сутність поняття з глибоким і виваженим переосмисленням механізмів його організації та структурованості в просторі часової реальності – це ті координати, що окреслили феномен особистості Д.М. Гнатюка у непорушних вимірах естетичної та етнічної ідентифікації України ХХ – початку ХХІ століття.

Дмитро Гнатюк – особистість, сформована реаліями потужних зламів ідеологічних, соціальних, політичних, культурних та мистецьких векторів парадоксального і жорсткого часу для країни, часу, що представлений в історії гене-

раційним протистоянням фашизму крізь призму втрат у Велику Вітчизняну війну; пекучим Сталінським тоталітаризмом; екстазом його руйнації та відлигою М. Хрущова, відлуння якої впевнено формує риторику ренесансу нації, її традицій та самобутності; період, що окреслений стихією шістдесятників, світоглядні моделі котрих були ледве помітними крізь оптику чіткої девальвації національної самобутності; періоду, в якому хаотична зміна векторів соціальної, політичної та ідеологічної деформації стимулює до творчої реабілітації нації 80-х років, її досягнень та пріоритетів у літературі, кінематографі, освіті, науці, музичному мистецтві; періоду, який пронизаний потужним протистоянням національної свідомості хаотичним програмно-структурованим моделям тоталітарної ідеології радянської організованості з подальшим проголошенням незалежності України 1991 року; періоду, завуальовані і заангажовані координати якого стануть в основі породження невпинної синонімічної анархії у вигляді пафосних гасел «вільна особистість», «творчий художник», «культурно-мистецька реанімація» і т.д.; періоду, в якому мистецький олімп буде представлений видатним конгломератом С. Турчака, Є. Мірошниченко, А. Солов'яненка, які сформулюють естетичні моделі національного надбання українців, винесуть його у простір європейського та світового визнання; періоду, в якому жага до національного відродження та визнання, потреба у переосмисленні та ідентифікації цінностей нації будуть обрамлені помаранчевим протистоянням та кривавими подіями революції гідності; періоду, в якому постать Дмитра Гнатюка відчує занурення у різні соціальні, політичні, ідеологічні та мистецькі стихії, вбираючи їх енергію та невпинно закарбовуючи у тло мистецтва, освіти, науки та соціальної парадигми.

Феномен Д.М. Гнатюка як творчої особистості наповнений багатогранністю проявів у різних сферах суспільної організації. Ми без сумнівів можемо розглядати постать митця в контексті циклічних моделей: митець – час, митець – політика, митець – мистецтво, митець – освіта, митець – митець і т.д. Така багатовекторна і розгалужена концепція дає можливість зруйнувати сталі стереотипи щодо творчої особистості, як моделі, що аналізується однобічно, що поринула у світ мистецтва, інтерпретуючи його лише стильовими координатами та жанровими детермінаціями музичного мистецтва. Всі ці циклічні моделі дадуть можливість розгледіти у складних вимірах ХХ століття постать, яка стала інструментом конструювання людських особистостей часу, взірцем суспільної ідентифікації, мірилом оперної, режисерської та освітньої практики.

Д.М. Гнатюк – постать, сутність якої формувалася рефлексією глобальних деформацій історії з її динамікою до відродження та інерцією у втриманні сформованих часом політичних та суспільних позицій; культури, основа котрої поставала крізь призму потужної етнічної девальвації і була визнана світовою мистецькою спільнотою.

Світоглядні засади Д. Гнатюка формувалися під гаслами румунської ідеології, що у переплетінні з канвою радянських стереотипів, вкарбували у його внутрішній простір відчуття генетич-

ної належності та самобутності. Такі зрушення визначили потенцію митця до переоцінки етико-моральних цінностей дійсності, сформулювали напрямки подальшої самореалізації та самоактуалізації. Дмитро Михайлович згадує: «Коли у 1940 році Радянська армія звільнила Буковину і вона воз'єдналася із Радянської Буковиною, мої мрії були недалеко від здійснення, але почалася Велика Вітчизняна війна і вони знову відсунулися на довгий час» [2]. Культурно-мистецьке середовище, як простір формування творчої особистості Д. Гнатюка, зазнає перманентного втручання механізмів зовнішньої політики держави, системно конструюючи вектори його становлення та розвитку. Події Великої Вітчизняної війни доповнюють сутність Д. Гнатюка жагою до свободи, любов'ю до батьківщини, прагненням зберегти її цінності та традиції. Війна – це явище, яке вимагає перманентного самооновлення людських цінностей, вироблення нових форм комунікації, засобів задоволення інтересів і суспільних потреб. Загострене відчуття реалій і безжалісного часу сформували у митця непохитність поглядів, уподобань та інтересів. У вирі буремних подій він стрімко входить у культурно-мистецьке середовище (організовує хоріві колективи, продукуючи цим самим віру у перемогу над мороком фашизму), планує його розвиток, визначає координати естетичних світоглядних моделей.

Закінчення війни відкриває нові можливості розвитку Д. Гнатюка. «1945 рік був роком перемоги над страшною фашистською силою, початком мирного життя, початком здійснення мрій, які жевріли в серці кожного з нас. Моєю мрією була пісня, яка жадала вилетіти з душі на простори, бажання стати співаком, артистом, брати безпосередню участь у мистецькому житті», – згадує Дмитро Михайлович [3]. Пізнання незнамого простору мистецтва буде пов'язане з його роботою артистом хору Чернівецького музично-драматичного театру ім. О. Кобилянської, а людиною, яка відкрила шлях на творчий олімп, був художній керівник театру В.С. Василько. «Добре пам'ятаю той день, коли зайшов до нього в кабінет і попросив, щоб він мені дав маленьку роль. Не піднімаючи очей, Василь Степанович сказав: «Перш, ніж грати на сцені якусь роль, треба навчитися добре говорити». Потім пильно подивився на мене і додав: «Для того, щоб добре грати, щоб уміти запалити глядачів, треба багато знати, треба вчитися». З великою дякою, шаную, згадую ті хвилини, які, по суті, стали переломним моментом у моєму житті» [3].

Дмитро Михайлович увійшов у вітчизняне професійне академічне мистецтво у складний і неоднозначний час – повоєнний період, що не тільки гальмував, а й нищив етнічні та соціокультурні нашарування в усіх ланках вітчизняної культури, освіти, науки. Становлення Дмитра Гнатюка як оперного виконавця збігається з періодом повоєнного відродження вітчизняного культурно-мистецького простору і з часом його вступу (1946 рік) до Київської консерваторії. «Вступивши в 1946 році до Київської консерваторії імені П.І. Чайковського до творчої майстерні І.С. Паторжинського, я попав у справжню лабораторію високого вокально-музичного мистецтва», – згадує Д. Гнатюк [5]. Період навчан-

ня у стінах славетного мистецького закладу став початком формування у Дмитра Михайловича засад професійного академічного мистецтва, поняття оперно-вокальної культури, зумовленого сильним мистецьким континуумом вчителя і учня, учня і однодумців, учня і корифеїв оперної сцени. Д. Гнатюк згадує як І.С. Паторжинський під час зустрічі з С.І. Мигаєм промовив: «Це росте Ваша зміна. Після таких слів хотілося перевернути гори, але не підвести свого вчителя» [5]. Навчання у консерваторії відкрило для Д.М. Гнатюка обрії високого п'єдесталу професійної академічної музичної освіти, наповненої потужними інформаційними потоками, що сприяло його розвитку як соціальної особистості. Саме у стінах консерваторії Д. Гнатюк сформує напрямок свого подальшого мистецького сходження на олімп світового оперного виконавства, саме тут він відкриє для себе сутність музичної режисури, що прокладе магістраль його мистецької самовизначеності та самоактуалізації, саме у стінах консерваторії він відкриє для себе літературне надбання українського народу, його історію крізь призму обрамленого тоталітарною ідеологією часу.

Знаковою у творчій біографії митця була постать О. Гончара, яка пройшла крізь все життя Дмитра Михайловича, залишивши помітний слід у вигляді зашерхлої рани, яка вже й не болить, але все ще нагадує про себе. «Накрапав дощ. У Києві, на Володимирській вулиці, біля газетного кіоску стояла черга: у продаж надійшла остання частина трилогії Олесь Гончара «Прапорносці» – «Злата Прага». Це був 1948 рік. І хоч дощ посилювався, черга не розкодилася, кожному хотілося придбати книжку. Були в черзі й представники студентської братії, горлаті, голодні, але щирі і веселі. Складалися, купували одну книжку на кількох», – з великим пієтетом згадує Д.М. Гнатюк ту мить, коли він придбав для себе твір О. Гончара [6]. Творчість письменника, сутність якої обрамлена ідеєю рівноправності та інтонаційно-загостреним відчуттям свободи і незалежності, боротьбою внутрішнього «Я» особистості з часом та його герметизацією суспільних поглядів, відкрила для Дмитра Михайловича новий, незраний раніше простір, наповнений величчю національного українського здобутку. Як згадує Д. Гнатюк, особливий вплив на нього мав роман О. Гончара «Собор». «Його протест проти існуючих порядків, проти безправ'я народу, повної залежності селянства, нищення духовності, нищення безцінних пам'яток історії та культури, проти брехні, зведеної в ранг державної політики, проти процвітання чиновників, які ради кар'єри готові на все, – мав характер нищівної критики ладу. Для такої позиції треба було неабиякої мужності. Навіть порушити питання про збереження соборів, храмів духовності, було ризикованою справою. Адже офіційна настанова «релігія – опіум народу» ніким не була відмінена, і прекрасні собори, навіть тисячолітньої давності, гинули чи від прямого руйнування, чи занедбані як склади або нікому не потрібні приміщення», – згадує О. Гончар [6].

Дмитра Михайловича особливо переймала тема ідентифікації самобутності української нації, її традицій та ідентичності. У часи, коли пе-

реслідували О. Гончара владні тоталітарні структури і ганьбили ім'я славетного патріота, Дмитро Гнатюк, від'їжджаючи з концертами до Канади, таємно вивозить декілька примірників «Собору», підтримуючи ідеологічну позицію товариша. У творах О. Гончара Д.М. Гнатюк знайшов для себе підтримку в протистоянні часу, його тоталітарній міцності і нещадності. «Мене, зокрема, як співака, для якого у ті часи навіть вибір пісні міг бути фатальним, його приклад наснажував, давав сили. Добре пам'ятаю я, як вперше проспівав, до речі на XXV з'їзді Компартії України, тобто не кричачись перед керівництвом, свідомо, пісню О. Білаша на слова Д. Павличка «Україна моя». У ній є такі слова: «Україно моя, Україно, я для тебе на світі живу». І хоч там же для «урівноваження» є ще й інші – дуже інтернаціональні «лиш твоєю любов'ю я можу обняти всі народи й племена землі», мені добре влетіло. Ніхто інший, як сам перший секретар ЦК Компартії України В.В. Щербицький викликав мене до себе і сказав, що з мого боку це було неправильно, необачно, що до них надійшло багато листів від комуністів, які різко звинувачують мене в націоналізмі. Така ситуація могла закінчитися для мене погано, але я згадував, як тримався у важкі для себе часи Олесь Терентійович, і ні про що не шкодував. На щастя, цим історія з піснею обійшлася, але могло бути й гірше», – згадує митець. Долі О. Гончара і Д. Гнатюка переплелися в єдиній меті – вберегти національний дух українців, відстояти їх віру у справедливість. Робота їх депутатами Верховної Ради СРСР, у комітеті з присвоєння шевченківських премій, у комітеті захисту Миру, у всеукраїнському фонді відтворення видатних пам'яток історико-архітектурної спадщини, давала надію на досягнення цієї мети.

Середовище, в якому зростала творча особистість Д. Гнатюка, увінчане іменами видатних діячів культури, мистецтва, освіти, науки, кожне з яких мало вплив на формування самобутності митця, його життєву та творчу позицію. 1946 року Д. Гнатюк знайомиться з М. Рильським, який наповнить молодого артиста відчуттям гідності, гармонії, поваги та взаємопідтримки, збагатить лексику митця мелодичними зворотами, скоротить ту просторову генетичну дистанцію, яка відділяла його від рідної Буковини, родини, друзів. З великим піднесенням і хвилюванням Д. Гнатюк гортає сторінки віршів поета: «А ці рядки у вірші «Хлопчик», мені здавалося, були написані про мене, не стільки за збігом імені, скільки за виявом великої любові до музики», – зазначає у спогадах Дмитро Михайлович [4].

У період, коли Дмитро Михайлович потрапив у поле зору політичних переслідувань за виконання на концертах козацької думи «Віє вітер, віє буйний», за що його навіть виключили з комсомолу, Максим Тадейович втрутився і Д. Гнатюкові дали спокій. М. Рильський став авторитетом для Д. Гнатюка як особистості, яка концентрує увагу на єдиній меті – зберегти автентичні засади народнопісенної культури українців, утримати статус одного зі співочих народів, який має, а головне поважає, своє надбання, з гордістю культивує славетні традиції у вирі світового етнічного розмаїття. 1951 року під час поїздки до Москви на декаду українського мистецтва

й літератури, Д. Гнатюк і М. Рильський їхали в одному купе вагона, обговорюючи проблему гідності особистості, знищення і плюндрування її духовної скарбниці. «Але за тих обставин про це говорилося натяками, з недомовками. Про незалежність України можна було тільки мріяти. Та нічна розмова залишила глибокий слід у моїй душі. Вона спонукала до ширшого бачення й розуміння мистецтва, зокрема, народної пісні у творчості народу, до різних аспектів добору, виконання вокальних творів. Ця розмова спонукала до формування високого, інтелектуального і інтелектуального. А ще його роздуми утверджували почуття національної самовідданості, патріотизму, посилювало любов до України і її багатостраждального народу. Але у ті часи саме це треба було ховати у глибині душі», – згадує Д. Гнатюк [4]. М. Рильський все життя підтримував Д. Гнатюка у його поглядах, цілях, допомагав витримати життєві випробування, що не полишали митця. У той час, коли ім'я Дмитра Гнатюка лише вкарбовувалося у мистецький граніт української оперної сцени, він був заявлений у програмі культурного діалогу України з Росією до 300-річчя воз'єднання 1954 року. Артист виконував партію Остапа з опери М. Лисенка «Тарас Бульба» і відома арія «Прощай, прощай мій брате дорогий, вже не побачимось ніколи», яка з внутрішнім болем звучала над тлінним тілом брата Андрія, попала в поле зору рецензії з подальшою рекомендацією купюри. Художня рада театру наполягала на тому, щоб зняти з опери цю мізансцену, оскільки оплакувати зрадника суперечить світоглядним засадам партійної організації. Для артиста зняти кульмінаційну сцену ролі є важким психологічним ударом, який

знецінює його як актора, суперечить механізмам розвитку драматургії твору і внутрішньому еству як творчої особистості. У відчай Д. Гнатюк звертається до М. Рильського за порадою і допомогою. Поет запропонував залишити арію, змінивши два останні рядки на такі: «Прощай, прощай, хоч жаль мене гнітить, але простить тебе не можу». Цей варіант непростення був прийнятий, арію врятовано, а Д. Гнатюк з відчуттям високого і піднесеного патріотизму виконував партію Остапа у повному обсязі в Москві, Києві і у всіх подальших постановках цієї славетної опери.

Висновок. Творча особистість Д.М. Гнатюка формувалася у вирі комунікативної моделі повсякденного часу, що перебувала у стані перманентного очищення, творчого катарсису, координати якого визначали корифеї української культури, серед яких був і Г.Г. Верьовка. Ця особистість графічним контуром окреслила усю творчу біографію Дмитра Михайловича. Будучи солістом народного хору, яким керував диригент, Д. Гнатюк бере участь у святкуванні 70-річчя від дня народження Сталіна. «Добре пам'ятаю, в правій ложі театру (як дивитися зі сцени) сидів Сталін, поряд Мао Цзе Дун, члени політбюро. Успіх хору був надзвичайний. Але можна уявити і наш стан – ми співали «самому» Сталіну», – згадує митець [1]. Волею долі Д. Гнатюк був запрошений на приватну зустріч політичних вождів, де виконав пісню В. Заремби «Дивлюсь я на небо» та «Застольну» на честь Сталіна. Такі події стали віхою не тільки в біографії окремої особистості, а й в історії держави, нації. Тоталітарна блокада формувала свої напрямки розвитку суспільства, його культурно-мистецької сутності, підіймаючи на олімп слави одних та ламаючи у таборах долі інших.

Список літератури:

1. Гнатюк Д.М. Спогади [Про участь у концерті для Сталіна] // Особистий архів Д.М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 6 арк. Рукопис.
2. Гнатюк Д.М. Спогади [Розповідь про себе] // Особистий архів Д.М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 2 арк. Рукопис.
3. Гнатюк Д.М. Спогади [Січ прекрасного з буковинського краю] // Особистий архів Д.М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 7 арк. Рукопис.
4. Гнатюк Д.М. Спогади [М.Т. Рильський і пісня] // Особистий архів Д.М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 17 арк. Рукопис.
5. Гнатюк Д.М. Спогади [Про І.С. Паторжинського] // Особистий архів Д.М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 10 арк. Рукопис.
6. Гнатюк Д.М. Спогади [Спогади про Олеса Гончара] // Особистий архів Д.М. Гнатюка. Зберігається в родині Гнатюків. 9 арк. Рукопис.

Бондарчук В.А.

Национальная музыкальная академия Украины имени П.И. Чайковского

ТВОРЧЕСТВО ДМИТРИЯ ГНАТЮКА: СТРАНИЦАМИ ЛИЧНОСТНОГО

Аннотация

Выбранная для исследования тема, дает возможность окунуться в сферу искусного восхождение на олимп мирового признания выдающейся личности национальной музыкально-театральной культуры Украины – Дмитрия Михайловича Гнатюка. Уникальные и неповторимые качества Мастера, выраженные способностью создавать вокруг себя художественный мир, стимулировали всплеск украинского оперного исполнительства на ступени европейского и мирового признания.

Ключевые слова: творческая личность, исполнительская интерпретация, оперное искусство, стилевые координаты, мастер сцены.

Bondarchuk V.O.

National Music Academy of Ukraine named after P.I. Tchaikovsky

CREATIVITY OF DMYTRO GNATYUK: PERSONAL PAGES

Summary

The theme chosen for the study, gives the opportunity to plunge into the sphere of creative ascension to the Olympus world recognition of the outstanding personality of the national musical and theatrical culture of Ukraine – Dmitry Mikhailovich Gnatyuk. The unique and unique qualities of the Master, expressed by the ability to create an artistic world around them, stimulated the rise of Ukrainian opera performance at the level of European and world recognition.

Keywords: creative person, performing interpretation, opera art, style coordinates, master of stage.